

**You have downloaded a document from
RE-BUS
repository of the University of Silesia in Katowice**

Title: Kreowanie kultury edukacyjnej, informacyjnej i medialnej w bibliotekach

Author: Anna Tokarska

Citation style: Tokarska Anna. (2010). Kreowanie kultury edukacyjnej, informacyjnej i medialnej w bibliotekach. W: M. Jarczykowa (red.), "Biblioteki i ośrodki informacji - zbiory, pracownicy, użytkownicy" (S. 33-44). Katowice : Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego

Uznanie autorstwa - Użycie niekomercyjne - Bez utworów zależnych Polska - Licencja ta zezwala na rozpowszechnianie, przedstawianie i wykonywanie utworu jedynie w celach niekomercyjnych oraz pod warunkiem zachowania go w oryginalnej postaci (nie tworzenia utworów zależnych).

UNIwersYTET ŚLĄSKI
W KATOWICACH

Biblioteka
Uniwersytetu Śląskiego

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

Kreowanie kultury edukacyjnej, informacyjnej i medialnej w bibliotekach

Przyjmując definicję kultury zaproponowaną przez Geert Hofstede jako „zaprogramowanie umysłu”¹, w odniesieniu do działań bibliotecznych interesować nas będzie kierunek związany z edukacją, informacją oraz mediami. W kontekście spraw bibliotecznych można byłoby za Elżbietą B. Zybert przyjąć również termin ogólniejszy: „kultura prokliencka”, wszystkie działania nowoczesnej biblioteki podporządkowane są bowiem wymaganiom klientów — odbiorców informacji. Nowa rola bibliotek w cybernetycznej przestrzeni dotyczy realizowania potrzeb społeczeństwa informacyjnego, czyli:

- społeczeństwa opartego na gospodarce wiedzą: „chodzi o społeczeństwo i gospodarkę, w którym podstawowym czynnikiem produkcji staje się informacja i wiedza”² (zarządzanie informacją);
- cywilizacji informacyjnej, „której współdziałanie realizuje się w środowisku infrastruktury interakcyjnej komunikacji medialnej: globalizowanych sieci komputerowych i systemów informacyjnych”³.

Spółeczeństwo informacyjne charakteryzuje się powszechnym dostępem do technologii informacyjnych (IT — *information technologies*; ICT — *information and communication technologies*), podobnie jak „społeczeństwo studiujące” (*learning society*) lub inaczej — społeczeństwo postindustrialne, w którym „jakość i szybkość informacji w komunikowaniu, zwłaszcza na poziomie naukowym, ma i będzie mieć kluczowe znaczenie”⁴. Zadaniem biblioteki cyfrowej, bibliote-

---

¹ G. Hofstede: *Kultury i organizacje. Zaprogramowanie umysłu*. Warszawa 2000.

² P. Gierycz: *Tworzenie Społeczeństwa Informacyjnego w Polsce*. W: *Informacja. Wiedza. Gospodarka*. Red. W. Pindłowa, D. Pietruch-Reizes. Warszawa 2001, s. 43—53.

³ Z. Kierzkowski: *Inżynieria zasobów i systemów medialnych*. W: *Informacja. Wiedza. Gospodarka...*, s. 89—101.

⁴ M. Kocójowa: *Biblioteka i książka w komunikowaniu*. W: *Zarządzanie i komunikowanie. Tendencje rozwoju badań naukowych u progu XXI wieku*. Red. M. Kocójowa. Kraków 1999, s. 109—130.

ki wirtualnej czy biblioteki określonej jako „wielosemiotyczne medium komunikacji społecznej”⁵, jest aktywne uczestnictwo w transmisji przekazów, w rozpowszechnianiu informacji, kreowaniu potrzeb informacyjnych, edukacyjnych i medialnych. Idea „biblioteki uczącej”, funkcjonującej w „społeczeństwie wiedzy”, łączy się z ideą „uczenia się przez całe życie” (*life-long learning*). Działania bibliotek włączają się aktywnie w proces przekształceń społecznych, politycznych i kulturowych początku trzeciego tysiąclecia. W pewnym zakresie wynikają one również z planów rządowych, m.in. Narodowej Strategii Integracji (NSI) Komisji Europejskiej (1999) *eEurope Information Society for All*, przygotowującej kraje Unii Europejskiej do przejścia do gospodarki dynamicznej, wykorzystującej nowe technologie, oraz do „otwartego i produktywnego” społeczeństwa opartego na wiedzy zgodnie z wyzwaniem globalizacji, a także planu „e-Europa 2002. Społeczeństwo Informacyjne dla Wszystkich” (*eEurope 2002. Information Society for All*) opracowanego przez Radę Unii Europejskiej i Komisję Europejską.

Kreowanie kultury informacyjnej (dziś połączonej z informatyzacją) towarzyszyło działaniom bibliotecznym od początku istnienia „skarbnic wiedzy”. W tym miejscu można podkreślić duże znaczenie pracy działów informacyjno-bibliograficznych, trafnie ocenionych przez Józefa Grycza jako „biura werunkowe biblioteki”. Obecnie w wielu bibliotekach szkół wyższych w Wielkiej Brytanii i USA powstają elektroniczne informatoria (*reference desks*), zatem jeśli pytanie postawione przez użytkownika zostało wcześniej zarejestrowane, odpowiedzi udzieli system, jeśli nie, zostanie automatycznie przekazane bibliotekarzowi, który przygotuje odpowiedź⁶. W amerykańskich bibliotekach publicznych za 2 dolary uzyskamy informację na temat sensu życia z punktu widzenia psychologii, filozofii, religii⁷. Nowy krajobraz informacyjny to także nowe działania biblioteczne w sferze edukacji, informacji oraz mediów, polegające na tworzeniu rozległej „autostrady informacyjnej”⁸. Intensywnie rozwija się informacja regionalna, ekologiczna, o środowisku (globalna sieć INFOTERRA; Polska uczestniczy w systemie od 1974 roku)⁹, dla grup etnicznych i społeczności pogranicza, archiwalna, komunikacyjna (USA). Informacja jest również ważnym elementem procesu osiągania wysokiej konkurencyjności, poszukiwania efektywnych rozwiązań m.in. w go-

⁵ J. Wojciechowski: *Biblioteka jako wielosemiotyczne medium komunikacji społecznej*. W: Idem: *Bibliotekarstwo. Kontynuacje i zmiany*. Kraków 2001, s. 101—109.

⁶ I. Mowat: „Urzędniczyna” czy nauczyciel? *Rola bibliotekarza akademickiego w XXI wieku*. W: Idem: *Rola i funkcje nowoczesnej biblioteki akademickiej. Materiały z konferencji zorganizowanej z okazji 50-lecia UMK 27—29 września 1995 r.* Red. J.M. Day, M. Śliwińska. Toruń 1996, s. 115—126.

⁷ Holly Murten z Amerykańskiego Centrum Informacji przy Sekcji Prasy i Kultury Konsulatu Generalnego USA w Krakowie; wypowiedź z 23.11.2004.

⁸ R. Heseltine: *Zmiany w pejzażu edukacyjnym: tworzenie „autostrady informacyjnej”*. W: *Rola i funkcje nowoczesnej biblioteki akademickiej...*, s. 93—102.

⁹ B. Gronkowska: *Działalność informacyjna INFOTERRA*. W: *Rola i funkcje nowoczesnej biblioteki akademickiej...*, s. 245—251.

spodarce, stąd wywodzi się rozwój informacji dla przemysłu, m.in. biznesowej i patentowej. W połowie lat 90. intensywnie rozwinął się w Polsce serwis usług bibliotecznych dla kancelarii prawniczych w nowo zakładanych bibliotekach fachowych (zakup nowości co 2, 3 tygodnie lub raz w miesiącu, bez ograniczeń finansowych¹⁰). Informacja edukacyjna, która dotyczyła przede wszystkim zagadnień procesu kształcenia (struktura, metody) oraz teorii i praktyki pedagogicznej, obecnie promuje ideę „wykształcenia jako wartości”¹¹ i włącza aktualne zagadnienia „przystosowania programów i treści kształcenia do dokonujących się przeobrażeń technologicznych, gospodarczych i społecznych, [...] jest więc informacją służącą »uczeniu się dla życia«, umożliwiającą wszystkim pełny udział w życiu codziennym [...]”¹². Odbiorcami informacji edukacyjnej są obecnie nie tylko nauczyciele i uczniowie, ale także politycy i decydenci, organizatorzy i administratorzy edukacji oraz ciągle zwiększająca się grupa użytkowników, którym działania edukacyjne bibliotek umożliwiają samokształcenie, przekwalifikowanie się lub zdobycie zawodu. Wszystkie biblioteki, także publiczne, mają za zadanie prowadzić działalność edukacyjną i pełnić rolę źródeł dydaktycznych (*learning resources*). Realizowanie integracji europejskiej w zakresie edukacji dotyczy w szczególności nauczania języków obcych, oświaty dorosłych, kształcenia na poziomie wyższym oraz równości szans edukacyjnych i poprawy jakości kształcenia, a także nowego modelu nauczania i europejskiego ideału wychowania. Biblioteki uczestniczą również w procesie integracji międzykulturowej (rozwijanie demokracji, szanowanie odrębności etnicznych) — realizując idee „kontaktu kultur” w dobie globalizacji. Przykłady takich działań można dziś mnożyć: dotyczą one prac na rzecz mniejszości narodowych oraz integracji społeczeństw pogranicza (woj. podlaskie, Suwałki, Bielsko-Biała) w Polsce oraz innych krajach Unii Europejskiej¹³ i na świecie (USA). Zagadnienia komunikacji międzykulturowej obejmują również intensywne w ostatnich latach rozważania nad rolą mediów dla Polonii i Polaków za granicą¹⁴.

Stosunkowo niedawno w bibliotekarstwie pojawiła się potrzeba edukacji medialnej. Zadanie kształtowania samodzielności użytkowników w zakresie wy-

¹⁰ „Elektroniczny Biuletyn Informacyjny Bibliotekarzy” (dalej: EBIB) 2000, nr 3 (11): *Biblioteki fachowe* (zob. m.in. A. Adamek: *Biblioteka firmy prawniczej „Baker&M.Kenzie”*; E. Gryguć: *Biblioteka kancelarii prawniczej Soltysieński, Kawecki&Szlezak*; A. Kotecka: *Biblioteka prawnicza Kancelarii Hunton&Williams*”).

¹¹ J. Kołodziejska: *Biblioteki w systemie edukacyjnym. (Wykształcenie jako wartość)*. W: *Rola i funkcje nowoczesnej biblioteki akademickiej...*, s. 103—114.

¹² E.B. Zybert: *Edukacja i informacja edukacyjna we współczesnej Europie*. „Zagadnienia Informacji Naukowej” 1997, z. 1, s. 41—51.

¹³ EBIB 2003, nr 10 (50): *Mniejszości narodowe a biblioteki*. Zob. też: *Książka i czytelnik w grupach etnicznych*. Red. A. Skrzypczak. Warszawa 1991; *Mniejszości narodowe w Polsce. Praktyka po 1989 r.* Red. B. Berdychowska. Warszawa 1998 oraz *Dziedzictwo kulturowe. Informacja. Mniejszości etniczne*. Red. A. Skrzypczak. Warszawa 1996.

¹⁴ J. Plis: *Media dla Polonii i Polaków za granicą. Radio i telewizja*. W: *Dziedzictwo kulturowe...*, s. 43—68.

korzystywania multimedialnych systemów informacyjnych, czyli kreowania podstawy badawczej i poszukującej w świecie mediów (usług telematycznych, czyli: *telekomunikacyjnych, telewizyjnych oraz informatycznych*) obecnie realizują w sposób planowy Szkolne Centra Informacyjne, zajmując ważne miejsce w „pejzazu edukacyjnym”. Edukacja medialna obejmuje wiedzę o mediach, mechanizmach ich oddziaływania jako komunikatów medialnych oraz umiejętności obsługi sprzętu, przede wszystkim jednak o interaktywnym komunikowaniu medialnym wykorzystującym usługi telewizyjne (np. wideokonferencje) i informatyczne (usługi WWW, e-mail i inne usługi internetowe; język HTML, protokoły http, ftp, pop/imap, smtp, edycji i konwersji tekstów i obrazu). Komputer spełnia rolę interakcyjnego środowiska medialnego. Można byłoby jeszcze analizować zagadnienia organizacyjnej kultury jakości w bibliotekach¹⁵, zwłaszcza TQM, ale problematyka ta związana jest nierozzerwalnie z przygotowaniem do zawodu: umiejętnościami praktycznymi, inicjatywą oraz zdolnościami całej rzeszy bibliotekarzy. Niedawny „kelner wiedzy” to dzisiejszy broker i menedżer informacji, ale również — za Irene Wormell (Royal School of Librarianship, Kopenhaga) — tłumacz między kulturami, nawigator, agent (w rozumieniu promotora edukacji informacyjnej), konsultant, audytor, kreator polityki działania oraz profesjonalista informacji (*information professional*)¹⁶. Obecnie niezbędna jest również rola bibliotekarza jako kwalifikatora treści (zdaniem Umberto Eco Internet to 20% informacji rzetelnej, 80% „śmietnika”, w tym informacji szkodliwej).

Analizując zagadnienia edukacji, informacji i mediów, a także informatyzacji z perspektywy usług bibliotecznych, nie ma potrzeby podejmowania rozważań na temat specyfiki działań poszczególnych typów bibliotek, ponieważ wszystkie one realizują dziś zbliżony kanon usług, wynikający z badania rynku, czyli potrzeb klientów informacji. Klienci informacji, należąc do społeczeństwa informacyjnego, którego atrybutem jest „konsumpcja informacji”, uczestniczą w ciągłym (spiralnym) procesie edukacyjnym dzięki współdziałaniu centrów informacji na wszystkich poziomach kształcenia. Biblioteki szkolne koncentrują swą działalność bibliotekarską i pedagogiczną na kreowaniu kultury edukacyjnej, rozumianej jako proces kształcenia się przez całe życie i zdobywania umiejętności wykorzystywania technologii informacyjnej (TI), w ramach nauczania informatyki oraz edukacji czytelniczej i medialnej, biblioteki akademickie szkół wyższych i inne naukowe, również biblioteki narodowe¹⁷, kreują potrzebę umiejętności informacyjnych (UI) w samodzielnej pracy badawczej. Dużą rolę odgrywa również sieć bibliotek publicznych, w tym specjalistycznych, m.in. dla dzieci i młodzieży, osób chorych

¹⁵ E.B. Zybert: *Organizacyjna kultura jakości w bibliotekach*. „Bibliotekarz” 2005, nr 1.

¹⁶ I. Wormell: *Współcześni pracownicy informacji: problem identyfikacji i integracji*. W: *Światowa strategia edukacji bibliotekarzy i specjalistów informacji naukowej*. Red. M. Kocójowa. Kraków 1998, s. 35—41.

¹⁷ Zob. E.B. Zybert: *Biblioteki i działalność edukacyjna*. W: *Pedagogika biblioteczna w społeczeństwie informacyjnym*. Red. M. Majewska, M. Walczak. Warszawa 2006, s. 44—53.

i niepełnosprawnych (Biblioteki Terapeutyczne), OKM (Oddziały Książki Mówionej) dla niewidomych, ponieważ są to placówki najbliższe i najłatwiej dostępne („przyjazne”) dla użytkowników społeczności lokalnych.

Misją bibliotek akademickich jest, zdaniem Michaela Gorman, „przekazywanie wiedzy i informacji studentom, aby umożliwić im produktywnie i satysfakcjonujące życie”, „baczenie na jakość usługi” oraz utylitaryzm, czyli podejście afirmujące i pozytywne wobec postępu w dziedzinie komunikowania (niekiedy zatem biblioteki akademickie, według Michaela Gorman z California State University Fresno, są muzeami nieudanych technologii). Zanika też model biblioteki o charakterze uniwersalnym na rzecz specjalistycznego, dzięki wykorzystywaniu kooperacji i konwergencji (powolne łączenie usług tradycyjnych i komputerowych¹⁸), zorientowany na użytkownika informacji. Idea „biblioteki uczącej” (*teaching library*) dotyczy zwłaszcza transformacji dzisiejszej biblioteki naukowej w nowoczesne centrum informacji „jutra”. Zmiany polegają przede wszystkim na ściślejszym włączeniu zasobu placówek w proces dydaktyczny oraz zintensyfikowaniu form i metod kształcenia w samodzielnym zdobywaniu informacji wszystkich uczestników „środowiska edukacyjnego”. Zasadnicze zmiany dotyczą także strategii organizowania zasobu (profilowanie, selekcjonowanie, wymiana oparta na współpracy), zwłaszcza ograniczania zakupu na rzecz „zapewnienia dostępu” (strategia „posiadania” zmieniona na strategię „dostępu”) oraz zarządzania zgodnego z TQM. W ramach projektu SCOPE i programu eLIB (Stirling University Library, Scotland) utworzono elektroniczny bank zdigitalizowanych artykułów, fragmentów książek, skryptów i innych materiałów zalecanych przez nauczycieli akademickich¹⁹. Twórca zreinterpretowanych pięciu praw bibliotekarstwa Ranganathana — Gorman, napisał, że „Biblioteka uniwersytecka XXI wieku będzie punktem zbiorczym dla bibliotek kampusowych, pewnych działań centrów komputerowych, usług związanych z mediami, księgarni itd. [...] Będzie to miejsce, gdzie celebrować się demokrację w poszukiwaniu wiedzy, ceni różnorodność ludzkiego doświadczenia i moc zawartą w dokumentach cywilizacji. Będzie jednocześnie nowoczesna i tradycyjna. Będzie miała znaczenie centralne dla doświadczenia edukacyjnego i dla doskonalenia społecznego [...]”²⁰, a zadaniem prawdziwie nowoczesnej biblioteki będzie oczyszczenie „elektronicznej dżungli”. Edukacyjna misja bibliotek akademickich w zmienionej, nowoczesnej formie pojawiła się na początku lat 70. XX wieku, w nowym kształcie tradycyjnego „przystosowania bibliotecznego”, jako program „information literacy” (umiejętności informacyjne UI), wzbogacony o elementy wiedzy o komputerach, mediach i Internecie.

¹⁸ R. Bluck: *Organizowanie biblioteki z myślą o użytkownikach*. W: *Zarządzanie biblioteką. Najnowsze kierunki w bibliotekarstwie brytyjskim. Wybór tekstów*. Red. I. Kemp, T. Wildhardt. Warszawa 1998, s. 219.

¹⁹ R. Sapa: *Kształcenie bibliotekarzy w świetle konferencji LIBER nt. „Biblioteka ucząca”*. W: *Światowa strategia edukacji...*, s. 56—65.

²⁰ M. Gorman: *Przyszłość biblioteki akademickiej*. „Przegląd Biblioteczny” 1995, z. 2, s. 73, 77.

W bibliotekach akademickich USA (m.in. w Bibliotece Uniwersyteckiej Stanu Idaho) przygotowywane są również projekty portali informacyjno-komunikacyjnych prezentujące gotowe do wykorzystania wzorce w ramach wielu wykładanych dyscyplin: z zakresu literatury, historii, etyki, muzyki, ochrony środowiska. W dziale medialno-komputerowym tej biblioteki opracowano projekt „Zintegrowanie programu information literacy w nauczaniu obowiązkowych kursów na Uniwersytecie Stanu Idaho”, a według autorki, „zadaniem portalu stało się zebranie w jednym, łatwo dostępnym miejscu teoretycznych i praktycznych treści programu informacyjno-komunikacyjnego wraz z ćwiczeniami krytycznego myślenia i testami weryfikującymi nabytą wiedzę i umiejętności”²¹. Portal złożony jest z czterech modułów:

- informacyjno-komunikacyjnego (identyfikacja informacji, jej wyszukiwanie, znajdowanie, ocena i praktyczne zastosowanie);
- modułu oceny wykorzystującego wielowariantowe testy;
- modułu źródeł elektronicznych (archiwizowanie dokumentów);
- modułu krytycznego myślenia.

W bibliotekach specjalistycznych szkół wyższych studentów przygotowuje się w ramach UI, a w wielu krajach, m.in. w USA, Wielkiej Brytanii, Hiszpanii, Niemczech i Australii, określono standardy programowe, często znajdujące oparcie w rządowej strategii, realizującej ideę społeczeństwa informacyjnego również w zakresie ochrony zdrowia. Kursy dają możliwość uzyskania punktów kredytowych w ciągu procesu studiowania, a bibliotekarze uczestniczą w pracach Zespołów Programowych macierzystych uczelni. Przyszłych lekarzy kształci się przede wszystkim w zakresie przeszukiwania baz, źródeł internetowych, krytycznej analizy tekstów oraz zarządzania referencjami. Biblioteka Medyczna Uniwersytetu Harvarda oferuje ponad 30 rodzajów szkoleń dotyczących m.in. stosowania programów bioinformatycznych, cyfrowego obrazowania oraz zarządzania rekordami medycznymi²².

Biblioteki publiczne powinny pełnić rolę multimedialnych centrów kultury i komunikacji dla całej społeczności lokalnej. Kreowanie kultury informacyjnej i edukacyjnej wyrażone jest niekiedy poprzez specyficzny, gdyż wynikający z zapotrzebowania określonej grupy odbiorców, serwis usług bibliotecznych. W bibliotekarstwie publicznym USA, finansowanym od połowy XIX wieku z podatku obywateli, organizowane są kursy nauczania języka angielskiego dla obcokrajowców, kompletowana i udostępniana jest dokumentacja genealogiczna, a „[...] takie »niebiblioteczne« przedmioty jak wideokasety, magnetowidy, końcówki komputerów, oprogramowanie komputerowe, płyty laserowe, kasety audio, obrazy, maszyny do szycia, narzędzia, zabawki, a nawet zwierzęta domowe są wypożyczane

²¹ M.A. Jankowska: *Powszechna edukacja informacyjno-komunikacyjna jako atrybut bibliotekarstwa akademickiego*. EBIB 2005, nr 1 (62). [Data dostępu: 2.04.2008].

²² B. Niedźwiedzka: *Biblioteki edukują lekarzy*. „Forum Akademickie” 2004, nr 6.

bywalcom bibliotek. W jednej z bibliotek Chicago oferuje się drabinki malarskie i narzędzia hydrauliczne; inna, w Nowym Jorku, posiada zabawki specjalnie przystosowane dla dzieci upośledzonych; jeszcze inna, w Ohio, prowadzi usługi konsultingowe; biblioteka w stanie Maryland oferuje opiekę nad dziećmi [...]”²³. Duńskie biblioteki lokalne jako ośrodki informacji regionalnej informują o kalendarium posiedzeń rad miejskich, imprez kulturalnych, o rozkładzie jazdy komunikacji miejskiej oraz rozporządzeniach władz. W Polsce różnorodność form działania w pewnej mierze wynika z zapisów *Ustawy o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej* (25.10.1991), zgodnie z którymi zadaniem biblioteki jako instytucji kultury, a jednocześnie zakładu budżetowego jest:

- edukacja kulturalna;
- wychowywanie przez sztukę;
- gromadzenie, ochrona i udostępnianie dóbr kultury;
- tworzenie warunków dla rozwoju amatorskiego ruchu artystycznego oraz zainteresowania wiedzą i sztuką;
- tworzenie warunków dla rozwoju folkloru, rękodzieła ludowego i artystycznego;
- rozpoznawanie, rozbudzanie i zaspokajanie potrzeb i zainteresowań kulturalnych.

Z tego powodu w bibliotekach organizowane są różnorodne formy promocji kultury lokalnej: wernisaże prac malarskich, fotograficznych, organizowane są galerie, konkursy wiedzy o mieście i regionie, odbywają się spotkania autorskie (literackie, teatralne), prozdrowotne, działają kawiarenki internetowe. Urok małych bibliotek²⁴ polega zatem na realizowaniu „ujawnionych” i „inspirowanych” potrzeb społeczności lokalnej w życzliwej i przyjaznej atmosferze. Biblioteka publiczna jest „biblioteką otwartą” na aktualne wydarzenia społeczne i polityczne, czego przykładem jest m.in. funkcjonowanie punktów Informacji Europejskiej, organizowanie spotkań integrujących mniejszości narodowe, wykorzystywanie technik wspomagających — m.in. zajęć biblioterapii w pracy z niepełnosprawnymi, osobami starszymi i chorymi.

Niezmiernie ciekawe formy kształtowania postawy przyszłych samodzielnych odbiorców informacji stosowane są w oddziałach dla dzieci i młodzieży w krajach Europy Zachodniej (Norwegia, Szwecja, Austria, Francja, Holandia, Wielka Brytania, Belgia). Rozpoczynają się one zazwyczaj od procesu „alfabetyzacji rodzinnej” (*family literacy*) i reklamy biblioteki w przychodniach lekarskich, żłobkach, przedszkolach, ośrodkach sportowych, parafiach lub w trakcie akcji „Koszyczek z książkami”, realizowanej na wielu osiedlach i placach zabaw we Francji. Kształcenie przyszłych użytkowników informacji obejmuje również wiele dzia-

²³ N.B. Jenson: *Marketing a amerykańska biblioteka publiczna*. W: *Biblioteka w społeczności lokalnej*. Red. S. Krzywicki, J. Pasztelaniec-Jarzyńska. Warszawa 1993, s. 91—97.

²⁴ J. Wojciechowski: *Uroki małych bibliotek...*, s. 91—100.

łań o charakterze pragmatycznym, m.in. prowadzone są „zajęcia zapoznające dzieci z automatem telefonicznym, telefonem stacjonarnym i komórkowym oraz z książką telefoniczną, [...] posługiwanie się informacją pisaną lub ikonograficzną przy poszukiwaniu kierunku ruchu i dla orientacji przestrzennej (np. tablicami informacyjnymi w domu towarowym, na stacjach i przystankach). Towarzyszą temu wycieczki na dworzec autobusowy czy kolejowy [np. w Openbare Bibliotheek w Amsterdamie — A.T.] [...]. Mali użytkownicy biblioteki w zabawowej formie poznają też tajniki książki kucharskiej, [...] instrukcje obsługi urządzeń gospodarskich [...]”²⁵. Pierwszy kontakt z katalogiem komputerowym jest również bardzo atrakcyjny i motywujący dziecko do przyszłych samodzielnych poszukiwań, gdyż pozwala znaleźć wszystkie dokumenty zgromadzone w bibliotece, a zatem książeczki, filmy, puzzle czy obrazki np. na temat kota według ikony przedstawiającej kota. „Dzieci starsze zakładają własne minibazy danych z ulubionymi postaciami z bajek, komiksów i filmów dla dzieci, korzystając przy tym z odpowiednich programów graficznych, z których mogą kopiować wybrane rysunki”.

„Biblioteka szkolna jest miejscem, w którym indywidualne różnice między osobami nakładają się na różnorodność źródeł i narzędzi”²⁶. Szkolne centra informacji, przygotowujące ucznia do kształcenia ustawicznego, określają swą misję zgodnie z *Wtycznymi IFLA/UNESCO* jako „dostarczanie informacji i pomysłów dla zadowolającego funkcjonowania we współczesnym społeczeństwie, w którym coraz większe znaczenie ma informacja i wiedza. Biblioteka szkolna wyposaża uczniów w umiejętność uczenia się przez całe życie, rozwija ich wyobraźnię, przygotowuje do roli odpowiedzialnych obywateli”²⁷. Biblioteka szkolna może również stymulować i dostarczać doznań estetycznych poprzez organizowanie: imprez kulturalnych i oświatowych, wystaw, sympozjów naukowych, spotkań autorskich z poezją, sztuką, teatrem. Kreowanie kultury edukacyjnej widoczne jest także w planowym i systematycznym realizowaniu zadań interdyscyplinarnych (ścieżek międzyprzedmiotowych), popularyzowaniu i promowaniu mediów. Szkolne centra multimedialne w układzie spiralnym — od poziomu szkoły podstawowej przez gimnazjum, aż do edukacji ponadgimnazjalnej, m.in. w profilowanych liceach, kształcą w trzech obszarach: wiedzy o bibliotece jako instytucji kultury i informacji, zdobywania indywidualnych umiejętności praktycznych oraz motywacji. W modelowym programie kształcenia użytkowników — przyszłych klientów informacji zwraca się uwagę na samodzielność, umiejętność współpra-

²⁵ B. Woźniczka-Paruzel: *Biblioteki dla dzieci w krajach Europy Zachodniej i w Polsce — porównania i refleksje*. W: *Biblioteki publiczne wobec Unii Europejskiej. Materiały pokonferencyjne*. Przysiek—Chełmża, 17—19.09.2001. Toruń 2003, s. 47—61; zob. też E.B. Zybert: *Biblioteki i działalność edukacyjna...*

²⁶ *Biblioteki szkolne. Wtyczne IFLA/UNESCO*. Oprac. T.P. Saetre, G. Willars pod auspicjami Sekcji Bibliotek Szkolnych i Centrów Zasobów Informacji. Red. E.B. Zybert. Warszawa 2003, s. 41.

²⁷ *Misja i polityka*. W: *Biblioteki szkolne. Wtyczne...*, s. 13.

cy, planowania, znajdowania i gromadzenia, wyboru i oceny, a także wykorzystania i prezentacji zdobytej wiedzy. Amerykańscy *media specialist* (animatorzy samodzielnej pracy ucznia, liderzy, przewodnicy w świecie informacji, dysponenci wiedzy, doradcy, pracownicy techniczni — specjaliści w zakresie mediów) przygotowani do zawodu zgodnie z zarządzeniami Departamentu Edukacji realizują wiele istotnych w procesie kształcenia szczegółowych przedmiotów:

- projektowanie i tworzenie materiałów mediów edukacyjnych;
- wartościowanie, dobór, selekcja i wykorzystywanie mediów edukacyjnych;
- rozwijanie procesów indywidualnych i grupowych w programach medialnych;
- integrowanie mediów edukacyjnych w trakcie programu szkolnego.

Badanie i ocena jakości pracy centrów multimedialnych i internetowych w szkole jest elementem badania jakości pracy szkoły, gdyż wszystkie procesy w systemie działają w synergii. Ocena jakości dotyczy również profilowania zasobu: gromadzenia książek oraz czasopism tradycyjnych i elektronicznych (ebook, electronic book²⁸), płyt, kompaktów, CD, zbiorów specjalnych (kartografia, ikonografia), a także pomocy i materiałów edukacyjnych wykonanych przez uczniów dla potrzeb szkoły. Zgodnie z *Wytocznymi IFLA/UNESCO*, „rozsądny” zbiór materiałów książkowych powinien zawierać 10 książek na ucznia, przynajmniej 60% zasobu powinna stanowić literatura popularnonaukowa odnosząca się do programu nauczania, nadto powinny się w nim znajdować również zasoby rekreacyjne (popularne powieści, nagrania muzyczne, gry komputerowe, dyski laserowe [obecnie nie są używane — A.T.], czasopisma i plakaty) oraz elektroniczne (CD i DVD) [uwaga: błędne pomieszczenie pojęć treści i nośnika — A.T.].

Narzędzia (*tools*) wykorzystywane w centrach informacyjnych w szkole to głównie edukacyjne pakiety multimedialne, ale także dostęp do najświeższych światowych zasobów Internetu. Zgodnie z ideą „Library Education” i „Generic Book” w rozumieniu ogólnej liczby sposobów komunikowania się ludzi między sobą, znaną z publikacji Luisa Shoresa z lat 70. XX wieku, już wówczas kładziono nacisk na wykorzystywanie w indywidualnej pracy z uczniem bodźców pochodzących z różnych narzędzi. W szkolnictwie USA (także we Francji i Niemczech) proces przekształcania tradycyjnych bibliotek szkolnych w centra multimedialne rozpoczął się w latach 70. XX wieku. Dokonała się wówczas zasadnicza zmiana profilu zakupów: w centrum w Waterville (USA): 1965 roku stan zasobu 7 tys. woluminów, liczba dokumentów audiowizualnych 0, wydatki na książki 2 400 dolarów; w 1973 roku stan zasobu 15 tys. woluminów, liczba dokumentów audiowizualnych 11 tys. (25 rodzajów), wydatki: na książki 4 000 dolarów, na dokumenty audiowizualne 6 000 dolarów oraz znacząca zmiana obsady personalnej: z 2 do 11,5 etatu na prawie identyczną liczbę uczniów 1 182/1 300, nie licząc wolontariatu. Zmiany dotyczyły również bazy lokalowej — pomieszczeń i wyposażenia

²⁸ J. Misiak: *Książka elektroniczna w bibliotece szkoły podstawowej*. „Biblioteka w Szkole” 2004, nr 1, s. 1.

centrum. W centrum gimnazjum Marly-le-Roi we Francji: czytelnia na 100 miejsc 300m², 8 sal do pracy grupowej, 16 kabin do konsultacji audiowizualnej (w sumie około 900m²)²⁹. Dla realizowania celów edukacyjnych w szkole ważna jest również współpraca z innymi typami bibliotek, zwłaszcza specjalistycznymi o charakterze naukowym, publicznymi, a także z innymi instytucjami kultury (muzea) i społecznymi (m.in. organizowane w bibliotekach Szkolne Ośrodki Kariery) oraz z miejscowymi Urzędami Pracy. W szkolnictwie polskim na wszystkich poziomach edukacji organizowane są również Szkolne Centra Informacji multimedialnej i internetowej, niejednokrotnie udostępniające online swoje zasoby. Jednym z ciekawszych projektów, opartym na wzorcach światowych jest schemat lokalu centrum zaproponowany przez Hannę Batorowską i Barbarę Kamińską-Czubalę, w którym połączone zostały w jeden ciąg edukacyjny: szkolna pracownia komputerowa (z dostępem do Internetu) oraz 9 dodatkowych pomieszczeń centrum, m.in. kabiny do pracy ze zbiorami audiowizualnymi, sala dydaktyczna (konferencyjna, widowiskowa), kawiarenka internetowa, „księgarenka szkolna”, usługi kserograficzne oraz wideoteka i fonoteka³⁰.

Efektem realizacji edukacji medialnej, zgodnie z podstawami programowymi MEN, powinno być zdobycie umiejętności samodzielnego korzystania przez ucznia oraz całe środowisko edukacyjne (nauczyciele, rodzice) ze źródeł informacji, segregowania i krytycznego odbioru przekazów w mediach różnego typu. Media to sposoby, środki i kanały komunikowania³¹, a zatem przedmioty, materiały, urządzenia oraz instytucje umożliwiające odbiorcom dostęp do treści komunikatu. Zakres znaczeniowy terminu „media” tworzy komunikat (*massage*), nośnik komunikatu (*software*), środek przekazu (*hardware*) oraz instrukcja metodyczna (*teachware*). W kontekście działalności bibliotecznej analizować można udostępnianie multimediów wykorzystujących jako nośnik technikę CD-ROM i DVD, promowanie technologii multimedialnej i komunikatów medialnych, posługujących się mediami jako narzędziami opisywania świata, komunikowania się i rozwoju intelektualnego. Elektryfikacja wprowadziła do ikonosfery nowe formy wizualności, wynikającej z połączenia video, Internetu i wirtualnej rzeczywistości, co spowodowało potrzebę i rozwój pedagogiki medialnej przygotowującej do krytycznego korzystania z tv i video, radia, wysokonakładowej prasy i sieci komputerowych jako środków komunikowania³². Nauczyciele-bibliotekarze oraz informatycy włączają także ten aspekt edukacji medialnej do programu realizowanych zajęć szkolnych.

²⁹ Zob. M.V. Gaver: *Przekształcenie bibliotek szkolnych w centra multimediów w szkolnictwie średnim Stanów Zjednoczonych*; J.P. Delannoy: *Ośrodek multimediów*. W: „Zeszyty Przekładów”. Nr 41. *Biblioteki szkolne za granicą*. Warszawa 1980, s. 36, 47.

³⁰ H. Batorowska, B. Kamińska-Czubala: *Szkolne Centrum Informacji*. Kraków 2002, s. 56—66.

³¹ W. Strykowski: *Media w edukacji. Kierunek prac badawczych*. „Edukacja Medialna” 1998, nr 2, s. 4—9.

³² A. Lepa: *Pedagogika mass mediów*. Łódź 2000, s. 39.

Kluczowym elementem funkcjonowania społeczeństwa wiedzy w procesie kształcenia się przez całe życie jest powszechna edukacja informacyjno-komunikacyjna. Jej nowoczesność przejawia się w procesach i metodach przetwarzania, przechowywania, udostępniania oraz prezentacji informacji, wykorzystujących wysoki stopień komputeryzacji bibliotek, telekomunikacyjne połączenia bezprzewodowe, digitalizację, Internet, strony WWW oraz narzędzia i usługi elektroniczne oparte na *digital technology*. *Digital technology* łączy się z techniką opartą na słowie pisanym, *intermediate technology* oparta jest na informacji analogowej dostępnej pod postacią telefonu, telewizji i radia. Rezultatem wykorzystywania tradycyjnych, ale przede wszystkim nowoczesnych i atrakcyjnych dla odbiorcy technik informacyjno-komunikacyjnych jest wzrastająca ilość generowanej i dostępnej (także online) informacji. Zgodnie z raportem Petera Limana i Hala R. Variana w ciągu trzech lat (1999–2002)³³ ilość nowej informacji przechowywanej na papierze, filmie, nośnikach magnetycznych i optycznych została podwojona („We estimate that the amount of new information stored on paper, film, magnetic, and optical media has about doubled in the last three years”), a tę masę produkowanej informacji David Shenk określił zjawiskiem *data smog*. Zgodnie z najnowszymi danymi³⁴ w 2007 roku w skali globalnej wyprodukowano około 250 mld gigabajtów informacji cyfrowej. Autorzy raportu przewidują, że w roku 2011 ta ilość będzie dziesięciokrotnie większa, niż w roku 2006. W 2007 roku ilość wytworzonej informacji po raz pierwszy przekroczyła całkowitą pojemność nośników danych. Szacuje się, że w roku 2011 jedynie połowa wytworzonej informacji będzie zapisywana. Rozbieżność ta wynika z rosnącego udziału informacji ulotnej, np. cyfrowego obrazu rozmów telefonicznych, przekazu wizyjnego (w tym kamer monitorujących) itp. Rośnie również udział informacji tworzonej „mimoходом”, nieintencjonalnie, bez udziału „autora”.

Jadwiga Woźniak napisała *Szukajcie, może znajdziecie dostęp treściowy do informacji w Internecie*³⁵, gdyż często w Internecie ilość informacji dominuje nad ich jakością. W tej sytuacji biblioteki w postaci centrów dystrybucji informacji profesjonalnej i uporządkowanej pod względem formalnym i treściowym spełniają znakomitą rolę w przekazywaniu danych (komunikowaniu, transmisji wiedzy i wartości), próbując również „oczyścić elektroniczną dżunglę”, tzn. przygotować sieć kwalifikowanych i autoryzowanych odsyłaczy treściowych w Internecie. Ar-

³³ Według cytowanego raportu ilość wytworzonej w 2002 roku informacji wynosi 5 exabajtów informacji (10 do potęgi 18); dla porównania 17 mln zasobu Biblioteki Kongresu zawiera 136 terabajtów informacji, zatem 5 exabajtów to 37 tys. nowych bibliotek o takim zasobie; obecnie 92% informacji jest przechowywana na nośnikach magnetycznych, głównie dyskach twardych komputerów, 7% na taśmie filmowej, 0,001% na papierze; 40% produkowanej informacji pochodzi z USA. Na 1 osobę na świecie wypada 9 m półek książek, około 800 MB informacji.

³⁴ *The Diverse and Exploding Digital Universe*. Dostępny w Internecie: http://www.emc.com/digital_universe. [Data dostępu: 2.04.2008].

³⁵ J. Woźniak: *Szukajcie, może znajdziecie dostęp treściowy do informacji w Internecie*. W: *Informacja. Wiedza. Gospodarka...*, s. 304–308.

chiwizowanie informacji, a przede wszystkim jej szybkie i niepodlegające cenzurze udostępnianie, wykorzystujące najnowsze technologie jest kreowaniem i jednoczesnym zaspokajaniem zwiększających się potrzeb informacyjnych, edukacyjnych i medialnych użytkowników wszystkich typów bibliotek.

Анна Токарска

МОДЕЛИРОВАНИЕ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ, ИНФОРМАЦИОННОЙ И МЕДИЙНОЙ КУЛЬТУРЫ В БИБЛИОТЕКАХ

Резюме

В статье предпринимается попытка обозрения стремительно происходящих перемен в образовательной, информационной и медийной культуре в современном библиотековедении с начала третьего тысячелетия. Анализу подвергнуты действия библиотек, вытекающие из последовательно увеличивающихся потребностей широких групп лиц, принадлежащих к общественности, расширяющей и углубляющей свои знания. Среди задач современных библиотек, как научных (академических и специалистических), так и школьных центров информации, а кроме того, сети публичных библиотек показаны общие тенденции, а также характерные черты, вытекающие из специфики ресурсов возрастных, профессиональных или национальных потребностей читателей. Моделирование образовательной, информационной и медийной культуры тесно связывается с информатизацией и технологическими возможностями, позволяющими быстро получать архивизированные комплетные и упорядоченные ресурсы знаний.

Anna Tokarska

CREATING AN EDUCATIONAL, INFORMATIVE AND MEDIA CULTURE IN LIBRARIES

Summary

The article makes an attempt to review fast moving changes in the educational, informative and media culture realized in modern librarianship from the beginning of the third millennium. The analysis covered library's actions, deriving from successively growing needs of wide groups of receivers belonging to the knowledge society. Among the tasks of modern libraries, both academic and specialist, and school information centres, as well as chains of public libraries, joint tendencies and characteristic features deriving from the specificity of resources or age, professional or national needs of receivers were presented. Creating an educational, informative and media culture is tightly connected with informatization and technological possibilities, allowing the receivers a fast access to an archive, complete and arranged resource of knowledge.